

Doctor în filologie, conferențiar cercetător, Universitatea de Stat din Moldova. Domenii de preocupare: istorie literatură, teoria literaturii, hyperliteratură, folcloristică, studii culturale. Cărți publicate: *(Auto) ironia și (auto) parodia în „Levantul” de Mircea Cărtărescu*, Chișinău, 2014; *Opera literară în postmodernitate*, Chișinău, 2015.

Ludmila ȘIMANSCHI

SENSUL POLIFONIC AL SPAȚIUL URBAN CHIȘINĂUIAN ÎN CREAȚIA LUI SERGIU MATEI NICA

Scriitorul Sergiu Matei Nica (1917–1973), considerat unul dintre cei mai reprezentativi poeți și publiciști basarabeni, configurează în textele sale un spațiu urban chișinăuian stratificat, mobil, dintr-un continuum eterogen de experiențe, rememorate prin confruntare cu traume istorico-sociale sau politice majore. Radiografia ficțională emoționantă a orașului Chișinău converge spre crearea unor produse nostalgice ale mnemonicii multiplelor experiențe și înțelegerea spațiului urban ca spațiu trăit care modelează imaginile colective.

Multilocalizarea prin analogie cu multivocalitatea exprimă în textele lui Sergiu Matei Nica relația reflexivă cu orașul, experimentarea diferită în funcție de schimbarea identității locului și realitatea complexă istorică: orașul interbelic al amintirilor din tinerețe, al rememorării vieții boemice din toate sectoare capitalei, al tragediei din 28 iunie 1941, *orașul păzit de supraoameni* din poezia publicată în

volum, periodice și inedită, dar și orașul experienței seminariste, orașul năruit, trecut prin pârjol, al amărăciunii ireparabilului, cu o puternică urmă de înstrăinare la revenire, și orașul sovietizat cu suflet schimbat grav din proza scurtă, orașul din vise pline de dor ale osânditului la muncă silnică la Canalul Dunăre-Marea Neagră, al transfugului care trăiește o altă existență interioară din file de jurnal inedit.

În textul poetic *Orașul amintirilor* din volumul *Furtuni pe Nistru* (1943), orașul Chișinău este tropologic reificat din memoria refugiatului, reconstituind liric capitala basarabeană, loc unde efluviile tinerești s-au manifestat din plin: „Arțarii cu frunze galbene ca portocala/ Bat pasul liniștei pe sub portaluri tari ca scala;/ Străzi lungi cu capete-nfipte în grâne...” [1, p 36]. Prezentul plimbării prin spațiul urban într-un cadru nocturn autumnal: „Cristalul lunii fierbe pe cvartaluri în fărâmi”, extins apoi la cel diurn „Oraș bătrân, cu mucegai ascuns și

cu sfârlează,/ Stă într-un cot să prindă soarele în palme la amiază” [1, p. 38], este contrapuz temporal nostalgiei, care transpare treptat, devenind în final dominantă textuală și deconspirând finalitatea exprimării durerii îndepărtării de spațiul feeric al tinereții: „Eu, te-am iubit cu lacrimi, Chișinău./ Pentru viața ta fără istorie [...] Pentru tinerețea mea topită în parc,/ Pentru omenia ta cu vorbă lată, ca niște curcubeie fără arc./ Cine-ți mai desfundă astăzi pânza liniștei?/ Cine-ți smulge lămâița pajiștei?” [1, p. 38]. Parcul chișinăuian este spațiul unde se mai păstrează reminiscența primei iubiri: „Pasul ni l-a sorbit parcul chișinăuian/ Și vorba îi era scumpă ca o încruntare de țarină./ Am încălzit-o în buzunare o jumătate de an./ Pentru ochii ei de sfântă bizantină./ De tăcerea noastră s-a supărat orașul” (Iubire) [2, p. 14]. Realitățile istorice ale Chișinăului interbelic sunt idilic contextualizate în autoficționalizarea propriului destin: toamnele prevestite de lăutari prin parcuri, asfaltul bătut de codreni veniți în oraș la târg, cafenelele – *cuiburi cu pensionari*.

Dar nostalgia obține la Nica nu doar dimensiune temporală, ci și spațială, ea nu rămâne a fi regresivă și iluzorie, ci se transformă în memorie personală productivă, mobilă, și gravitează în jurul spațiului foarte cunoscut, explorând la început identitatea pe scară personală, că să atingă și nivelul reflexiv colectiv, recondiționând ficțiunile dezactivante. Deci spațiul urban chișinăuian devine „terenul amintirii contra timpului” [3, p. 8], își pierde din statutul de loc nostalgic, rememorat cu durere, inautentic și este integrat în experiența trăită creativ, fără sentimentalism exacerbant.

În textul *Salcâmiei sorb...* orașul adormit este și mai tare plasat în afara istoriei, intrat în

faza inactivității totale, chiar a osteneții: „În palma orașului meu obosit/ De viață sfoasă ca o cățuie” [4, p. 116] și este anulată orice temporalitate: „Stă timpul ucis – cu zborul sfârșit”. Sunt rememorate locații concrete surprinse într-o dioramă largă, care intră în armonia liniștii totale: *firul cvartalelor ascunse-n văi*, „*Alexandru cel Bun*” cu *mahalaua la sân*, *căușul de must: Buicanii, Grădina Soborului*, dar și în registrul melancoliei apăsătoare: regăsirea spațiului securizant obține contururi aspre, Chișinăul devenind „Oraș, cu cele mai triste amurguri!” și chiar regresează spre morbiditate: „Viorile sufletului par umede punți/ Spre piscul tăcerii bolnave./ Surâsul orașului e-nchis în clavir” [4, p. 116].

În creația lui Sergiu Matei Nica se relevă un caz interesant de *tropofilie* [5] *imaginară* cu intenția de a prezenta sistematic relația între spațiu, identitate și mobilitate: dorul dureros al rupturii nu este lăsat să se dezvolte în registrul monoton al tânguiri, ci este dinamic purtat prin multiple locuri, sugerând „pluralitatea, diversitatea și transformarea în relația persoană-loc” [5, p. 131]. În poezia *Zurgălăii* din seria *Versuri natale*, reveria unei evadări zgomotoase a cuplului din Chișinăul mic, hibernal este circumscrisă unei intenții scripturale care remodelează *nebunia basarabeană*, percepută la nivel senzitiv: „Ce vi-s umezi ochii? De răceală, Chișinău trezit, izbit de o scală!” [6, p. 25].

În poezia *Chișinău* mișcarea haotică prin orașul nocturn revelă senzitiv un univers decadent, al durerii totale: „Sună viori noaptea prin acoperișuri/ Și mirosul urii ce ne-a pândit îl simțim./ Bârnela împung ale beznei desigur” [7, p. 2], durerea este infiltrată în „piatra ce-o calcă talpa grăbită” [7, p. 2], cărămizile,

asfaltul „sărutat de călcâiul celor din sat” [7, p. 2] și produce răni-amintiri ale spațiului care a fost pierdut inevitabil, elocvent fiind plânsul de fluier al țăranilor care au venit „cu moșia-n brațe în oraș” [7, p. 2].

În textul *Ruini* lumina selenară reanimează trecutul tânăr al Chișinăului, care acum este distrus, devastat. Cadrul conotativ al dezastrului este inoculat prin variate nuanțe: vitrine defuncte, dragoste sfărâmată, suflet ucis. Această resuscitare a spiritului de altă data al orașului are sens vindicativ, care comunică o nemulțumire devastatoare: „Ruinele într-o noapte s-au trezit/ Braț la braț cu luna și melancolia,/ Tremurând spasmodic în mânia/ Orașului acesta năruit” [8, p. 2].

În *Jurnalul* pe care l-a ținut în perioada 1968-1973, după grele încercări, ani de reclusiune, când „din scriitor cu temperament receptiv m-am transformat în spărgător de piatră și descărcător de pământ la Canalul Dunăre – Marea Neagră” [9], învingând temerile, mai ales cea de a fi etichetat orice manuscris drept manifest subversiv, și „neputința de a publica și lipsa de obligație în această direcție m-au ținut multă vreme pe loc” [9], mărturisește greutatea reluării îndeletnicirii întrerupte a scrisului după mai mult de douăzeci de ani. În consemnarea de la 16.11.1968 cu titlu *Sursa natală* relevă energiile care i-au susținut individualitatea scrisului, după ce mult timp degetele bătătorite de munca silnică n-au avut putere să apese cuvântul cel mai potrivit și mai deplin: „Ce ar însemna pentru mine dacă m-aș lăsa de sursele literare ale provinciei mele natale și m-aș înhăita în zvârcoleala stearpă și zgomotoasă a mării majorității a literaților contemporani?” [9]. În textele poetice inedite,

care se regăsesc în manuscrisele de la Arhiva Institutului „A. Philippide” din Iași, scrise la 1970-1971, vom descoperi anume acest filon basarabean amplu reluat, care completează seria *Versuri natale* publicată la revista *Viața Basarabiei* în 1941, axat pe radiografierea consistentă a vieții urbane chișinăuiene.

În textul liric 1935 reperele spațiale chișinăiene sunt foarte riguros specificate, descriptivul funcționează ca un generator de atmosferă, prin care se simte respirația și pulsul specific al orașului interbelic. Putem spune că prin acest discurs poetic se încearcă înfiriparea unei sociologii urbane poetice, prin considerarea citadinismului: „nu doar ca spațiu, decor și ambient, ci și ca un spațiu autonom, cu o respirație specifică, generând nu doar o geografie literară, ci mai degrabă o matrice generativă” [10, p. 52]. Orașul e prezent din plin imagistic, ca geografie vizuală panoramică, conturând civilizația urbană modernă a societății românești: „Bulevardul pare Greenwich Avenue din New-York!/ Cafenele, biserici și castani din loc în loc./ Între Universității și Broșteanu,/ Merg în rând boierul și golanul,/ Trece pe aici Gore cel cu pivnițe de „Chianti”/ Alături de Sașa, geambașul cu trei amante./ Se leagănă-n colț Dolenga, un fel de Madame Pompadour/ Lângă ea-i Grușa cu trei roșiori împrejur./ Într-o birje cu cai albi împărătești, Glikman, negustorul,/ Se zice că-și toarnă din aur până și zăvorul” [11]. În viziunea lirică domină ludicul și distanțarea ironică, umanitatea acestei civilizații urbane e urcată pe o imensă scenă, pe care poetul se joacă, propunând personaje pe care le mișcă sub un ochi nonșalant. Învălmășeală serială de personaje urbane, stridente în ostentația lor, divulgă miza textuală

de a prezenta umanitatea ce locuiește Chișinăul, și doar prin ea să transmită pulsul și respirația deosebită ale acelor vremuri pierdute: „La Covalschi se bea traminer cu pahare rotunde,/ În vreme ce muzica din parc pornește să ne inunde,/ Se cântă Monteverdi și Pallestrina,/ Ca pe vremea împărătesei Ecaterina./ La cinematograful „Orpheum” joacă Sonny Boy,/ Pe sub ziduri aleargă niște țărani stropiți cu noroi./ La „Zamfirescu” chiar sub mitropolie, printre flori, / Primarul, prefectul și câțiva lingușitori,/ Își scot manșetele și-și expun ființa,/ Își savurează cafeaua și-și oferă elocința” [11]. Spațiul capitalei basarabene se transfigurează scenic, devenind un *theatrum mundi* din care ies și pe care intră actori, reușind să se individualizeze, cu un profil identitar monden bine reliefat în universul citadin de la 1935: „În librăria lui Mecu lângă Vasile Militaru,/ Stă atârnând ultimul roman al lui Nicolae Spătaru./ Seara apar poezii Costeneo, Istru, Meniuc și Luțcan/ Înflorați de Apollinaire și Chateaubriand./ O salută pe eleva Magda Isanos,/ Despre care se spune că scrie frumos./ Apoi vine și Nencev, flămând și deștept,/ Țsta plânge când scrie, cu Esenin pe piept./ La hotelul „Londra” a descins dintr-un turism,/ Nicolae Iorga, ca să conferențeze despre patriotism./ E anunțat Teodoreanu, despre Medeleni, cireși și cocori./ I se pregătesc pateuri și două ghirlande cu flori./ Dinspre bustul lui Pușkin vine Halippa, cu figura jovială/ E un fel de Mecena, în toga neagră, medievală. [...] Trece mitropolitul Gurie, cu toți protopopii în frunte,/ În spate Ursache și Cristea, un bas și un tenor cu liturghie/ Așa cum nu se mai află în toată ortodoxia” [11]. În *Notă pentru o biografie literară III*, din 20.04.73, scriitorul își autodefină original stilul:

„Stilul lingav și concesiv nu mă atrage. Eu sunt legat de stilul dinamic, frenetic și deschis ca o peninsulă în soare” [9]. Anume această mobilitate și vivacitate este debordantă în țesătura lirică care surprinde spațiul chișinăuian cotidian, rememorat în mișcare, promenadă, cu toate realitățile vieții mondene: la Covalschi, la cinematograful „Orpheum”, la „Zamfirescu” chiar sub mitropolie, pe strada Carol, în librăria lui Mecu lângă Vasile Militaru, la hotelul „Londra”, dinspre bustul lui Pușkin, la Mala Malina, la „Picadilly”, jos, la Rășcani. Textul *Boema* se concentrează să modeleze modul de viață a „O sută de poeți fierb neastâmpărul lumii, gălăgioși,/ Nebuni, apolinici, flămânzi și frumoși” [12], care își manifestă exuberant elanul vital în orașul nocturn: „Chiuie noaptea pe Mazarachi, de se trezesc pensionarii” [12].

Continuă seria spațiilor chișinăuene reflectate inedit și cele 3 texte care au intenția să descopere diferența modului de viață în cartiere variate: *Cronică* – La umbra Visternicenilor; *Buicani*; *Mala Malina*. În *Cronică* este topografiată poetic zona care cuprinde casele în *curți de lene* și dughenele în care se ceartă florăresele găgăuze, piața lui Folka, unde „tăietorii de lemne și birjarii/ Se izbesc cu vorbele și-și numără fiecare biștarii” [11], ceainăria lui Șerbu, iatacul lui Cupcea. În textul *Buicani* Sergiu Matei Nica respectă principiul estetic al autenticității de care se conducea: „Îmi place să scriu cu fraze încărcate de sensuri, să supun metafora gradării argumentelor și să iau omul așa cum e, să nu-l zugrăvesc în culori inexistente și să-i atribui gânduri și mișcări ce aparțin altui regim și altei galaxii” [9]. Lumea suspendată „între icoana aurită și beregata spintecată” este prezentată în atmosfera realistă a străzilor perife-

riale, a cazărmilor de călăreți cu vacarmul specific: „Fug păsările în viroage și căinii tremură cumplit,/ Când geana zorilor stârnește trompetele fără sfârșit” [11] și a „dacei” lui Karpușa Murgu, unde „toți bistrioții poposesc” [11].

Malaia Malina reface poetic veritabilul mod de viață de petrecere alcoolizată continua din acest sector: „Întârziații serii se caută-n ferestre/ Răpuși de basamacul cu mlădieri campestre” [11], bairamul nopții și dezmățul total. În *Jurnal* vom găsi un medalion care întregeste acest tablou sociologic poetizat, remarcând o locație renumită – ceainăria lui Ipatiev, din colțul străzii Vâjâda: „Era o periferie celebră a Chișinăului. Nu știu cum s-o fi numit acum, după 25 de ani de reînnoită ocupație rusească, dar între 1930 și 1940 Mala Malina furniza elementele cele mai decavate ale societății, alături de unele inteligențe excepționale. Locuitorii ei erau pe atunci sezonieri în bazarul din Piața Nemțească, geambași pe bariera Sculenilor, muncitori pe la manufactura de tutun din lunca Râșcanilor, chelneri și barmani pe la tractirurile de pe strada Schmidt sau Broșteanu, pensionari din silozurile de cereale și *boemi* pripășiți din înfundăturile Visternicenilor. Cei mai mulți erau hoholi, bulgari și găgăuzi, deși vorbeau intempestiv numai rușeste”. (*Malaia Malina* 5.11.1969) [9].

Poemul *Bâcul* se deschide cu intonații imnice ale reminiscențelor istorice ale râului: „El e corola frunții bătrânului oraș”, „Întâi a fost pârâul și apoi a fost orașul” [11], dar în continuare este urmărită aceeași viața obișnuită a locuitorilor urbei, urmând curgerea lină a apei gălbuie: „În sâmbăta de vară s-adună peonii triști pe pod/ Și cântă în rondeluri dururile ce-i rod/ Pe maluri ici și colo s-ascund

îndrăgostiții,/ Iar noaptea se botează inocențiștii și pocăiții” [11]. Este evocată revărsarea neașteptată a pârâului neînsemnat, ca un fel de revanșă pentru faptul că mereu este neobservat: „Tăcut și nebăgat în seamă, nevăzut și fără valuri,/ În primăvară asta el și-a ieșit din maluri,/ Șuvița adormită, secată pe taluze,/ În care scui-pau moșii semințele din buze,/ S-a prefăcut în mare-n jumătate de oraș/ Neprevăzut pârjol ca umilitul suflet băștinaș/ S-a ridicat pârâul până-n clopotniță” [11].

Invocarea vieții școlare este o temă reverberantă în creația lui Nica. În cazul textului poetic *Dadiani* este configurată viața tumultoasă a reprezentatelor cu spiritul rebel ale școlii de fete *Principesa Natalia Dadiani* din Chișinău, care întreprind o promenadă organizată în parc, venind din jos de strada Haralambie: „Fug tinerele fete spre parcu-aglomerat./ Sub streășina barocă, prin asparagus fraged,/ Mărunții pași în iarbă strivesc naivi gardenia/ Dorinți caniculare în pulberea dulceagă./ Prințesa Dadiani le strânge-n cabale și vedenii./ Cu uniformă-n romburi și mișcările cambrate,/ Elevele prințesei întârzie sub castani, emancipate” [11]. În nuvela *Nasturii albi sau seminariștii* se relatează despre participarea băieților de la Seminarul din Chișinău la serbarea organizată de Școala Eparhială de Fete: „Între Seminarul Teologic din Chișinău și Școala Eparhială de fete era o legătură veche, moștenită, ca ceva tradițional. Amândouă erau școli ale eparhiei, caracterizate prin educația profund creștină ce se-ntipărea în sufletele ucenicilor, amândouă erau școli curat ortodoxe, fără elemente străine, ce-ar fi putut diminua caracterul lor, amândouă se deosebeau de celelalte instituții ale orașului.

Băieții și fetele au știut cum să păstreze neștirbită această legătură în decursul timpului, de aceea nu e de mirare de ce pedagogul a spus că din nou sunt invitați seminariștii la serbare, iar Darlea, ca să-l convingă pe Probotă, argumentă că este ceva de neconceput ca un seminarist să nu meargă, în decursul Seminarului, măcar o singură dată la această școală” [13, p 10]. *Plecarea seminariștilor* redă atmosfera vie a adolescenților zgomotoși, plini de zbucium neînfrânat și de caldă pasiune: „După ce ușa de la intrarea de paradă se trase în urmă lor, seminariștii o luară iute la picior ca să prindă tramvaiul la colțul străzii Regele Carol I. Când s-a oprit tramvaiul toți au început să se împingă într-un fel de exagerată iuțeală, deși în realitate nu era absolut nicio grabă, iar vagonul era aproape gol. Plin de tunici negre și de nasturi albi, tramvaiul gemea mereu sub ploaia râsetelor și a bunei dispoziții” [14, p. 3].

În *Notă pentru o autobiografie literară (III)*, din 20. 04. 73, Sergiu Matei Nica își autocontura formula narativă specifică, pe care și-a propus-o în opoziție cu direcțiile scriitoricești în vogă: „Narațiunea pastelizată și stările sufletești confuze nu mă ispitesc, ba chiar le detest, cu riscul de a părea unora modest în arsenalul analitic al eroilor unei literaturi. Îmi place să scriu cu fraze încărcate de sensuri, să supun metafora gradării argumentelor și să iau omul așa cum e, să nu-l zugrăvesc în culori inexistente și să-i atribui gânduri și mișcări ce aparțin altui regim și altei galaxii” [9]. În două nuvele *Zeița ruinelor* și *Familia Reveveală* sunt revelate momentele dramatice din perioada intrării Armatei Sovietice în Chișinău și sunt amplu prezentate mutațiile grave care intervin în societatea basarabeană din Chișinău.

În *Jurnal* se conțin însemnări ale dezastrelor provocate orașului de către ostașii ruși: „În august 1941, când sovieticii au evacuat Chișinăul, Timoșenco a fost acela care a pus în aplicare, prin geniștii săi, ordinul descreierat al gruzinului schizofrenic și a aruncat în aer toate edificiile și marile bulevarde, ca și când ar fi depus vreo rublă la construirea lor. A târât cu el mii de țărani și de tineri intelectuali, ca să-i înroleze în Armata Roșie, din care cei mai mulți au pierit prin taigaua și stepa rusească” [9].

În nuvela *Zeița ruinelor* transpar referințe autoficționalizate ale momentului revenirii scriitorului în 1941, în Chișinău, de pe front, unde a participat la campania de Răsărit, fiind rănit. *Jurnalul* consemnează acest fapt: „La 22 de ani am făcut opt luni de război în prima linie pe frontul din Basarabia și nordul Odessei, dormind în noroi, învelit cu o jumătate de snop de grâu de pe miriște și mâncând pâine de orz fermentat și evacuându-mă dintre gloanțe printr-o rană de mitralieră la genunchiul stâng” [9].

Personajul central Constantin Bănanu, revenit în Basarabia de pe front, trăiește drama schimbărilor tragice ale spațiului urban chișinăuan, durerea pe care o simte la vederea orașului ruinat de sovietici este amplificată de comparația cu somptuozitatea anterioară și imaginea clădirilor atât de dragi păstrate în memorie: „Venise în Chișinău după un an și jumătate de grele apăsări morale, de dor încrâncenat, de așteptări adânci ca niște liniști prevestitoare de furtuni, iar ruinele somptuoaselor clădiri îi strecuraseră în inimă amărăciunea ireparabilului. Nici în război, când era obosit, murdar și încordat și când flăcările mistuitoare apăreau la orizont, întrecându-se

cu amurgul, nu simțise junghiul părerii de rău pentru ce a fost ca acum, când trecea pe Alexandru cel Bun și cărămizile arse stau resfirate pe asfalt ca niște bucăți de carne însângerată” [15]. Dorința de a cutreiera tot orașul pârjolit e susținută de tendința de a reconstitui în memorie fiecare loc unde s-a simțit bine anterior, de a reface atmosfera pașnică a urbei anterioară retragerii armatei române: cu ropotul birjarilor și cerul fericit care *se îmbrățișa cu flora ogoarelor*. Revederea fostei iubiri Larisa Hatmanu, elevă a Liceului „Regina Maria”, căreia i-a purtat dorul în ani de refugiu complicat, nu este cu bucuria întreagă, fiind umbrită de „molozul răvășit și afumat al fostului Chișinău”. Dar ruinele orașului nu sunt doar ale clădirilor, ci și ale inimilor locuitorilor ei:

„–Ce zici de ruinile de aici? – și Larisa își duse degetul spre inimă. – Așa-i că-ți par schimbată?” [15]. Ea îi relatează tot ce i s-a întâmplat sub ocupația comisarilor, în timp ce se plimbă amândoi prin orașul distrus: „Se însera, așa cum se înserează la sfârșitul lui noiembrie, cu sulii blonde prin copaci răvășiți și cu stoluri de ciori pe frontoane dărâmate. Parcurseseră de trei ori strada Alexandru cel Bun de la Regele Carol până la Armeană, cu pași domoli, explicativi, întârziați și inconștienți aproape, pași ce se mișcă după direcția unei judecăți venite dinlăuntru omului. La cea de-a treia oprire la colțul străzii Carol, Constantin vru s-o ia înainte pentru a o conduce acasă, știind că vechea și impunătoarea casă a marelui proprietar Diomid Hatmanu e încolo de strada Cuza Vodă” [15]. Constantin află că de acum nu mai există casa Larisei, a fost aruncată în aer, după ce inițial ea și cu tatăl ei au fost forțați să-i acorde trei camere ca

să-și instaleze biroul comisarului Timoșenco, care apoi a adus și vreo patru funcționari, ce au transportat toate bunurile din casă. Încercând să protesteze, au fost forțați să accepte sub amenințări, fiind sfătuiți: „Să fim cuminți, așa cum sunt de cuminți toți cetățenii statului sovietic” [15]. Când tatăl său s-a adresat la sediul poliției lor secrete de pe strada Berthelot, a fost declarat element primejdios statului comunist și deportat împreună cu mama. Cumplitele evenimente prin care a trecut fata nu pot fi înțelese rapid de Constantin, care le consideră schimbări prea fulgerătoare, dar Larisa, maturizată, îi explică calm cauza: „Ai să înțelegi când o să te gândești că ai revenit în orașul natal cu o puternică urmă de înstrăinare, pe care abia acum ți-o spulberi” [15]. Fugită din fața mai multor comisari avizi, s-a retras la niște prieteni de ai tatei între ruinele unei case mândre cândva: „Pe toate laturile se puteau vedea acum pereți stâncoși, știrbiți de explozii, ce au sprijinit cândva balcoane luminoase și camere cu preșuri bogate. Ruini dizgrațioase, hâde prin brâiele negre de fum ale flăcărilor ce le-au mistuit cu frontoane zdrelite ca niște danturi de papuaș australian și cu colțuri gata să se prăvălească în capul oricui la cea mai mică atingere, apăreau din toate ungherele” [15]. Vederea clădirii distruse îl uluiește adânc pe Constantin: „Era atâta spirit distructiv și atâta pustietate în somptuoasele ruini, încât părea că o mână drăcească a strâns în palmă casele acestea și numai ceea ce a țâșnit printre degete a rămas” [15]. El trăiește, amestecate, sentimentele de milă și admirație pentru modestia fetei fostului mare proprietar Diomid Hatmanu, umilința și disprețul pentru tot ce nu bănuise. Constantin o

salvează de la viața în ruine și o aduce în propria casă, făcându-i dreptate.

Nuvela *Familia Reveneală* conține atât istoria tragică a unei familii care nu reușește să fugă din Chișinăul ocupat de sovietici, cât și întreaga poveste a schimbării drastice a spațiului chișinăuian. Incipitul nuvelei surprinde atmosfera fastuoasă a nunții Eugeniei Moșneaga, fiică de preot, și a profesorului Pavel Reveneală, oficierea cununiei la catedrala orașului: „Se adunase lume în biserică, de se goliase Bulevardul Alexandru cel Bun. [...] În fața catedralei așteptau vreo douăsprezece mașini pentru a transporta nuntașii la ospățul de la restaurantul *Londra*” [16].

Narațiunea continuă cu prezentarea spiritului casnic fericit: după nouă ani de la ziua nunții, familia Reveneală a fost întregită cu trei copii vioi și isteți, având o casă măreață: „sta mândră pe cea mai nouă stradă a orașului, strada Viilor, dintr-o parte cu toată întinderea orașului la picioare și din altă parte cu farfuria văii Dicescu” [16], profesorul izbutise să ajungă membru în toate societățile culturale.

Ziua căderii Basarabiei distruge toată atmosfera fericită și mulțumirea interioară a locuitorilor Chișinăului, care consumau liniștiți înghețată la cafeneaua „Picadilly”, cumpărau flori de la vânzătoarele din fața magazinului „Ruleta”. Știrea ultimului rusesc bulversează societatea: „Publicul din cafenea, în majoritate evrei, păstra un zâmbet sardonice pe obraz și o încrețitură pe frunte, talmăcitoare a unei așteptări sigure. Trecătorii de pe stradă, în schimb, se precipitau în căutarea unei explicații parcă și deși pentru toți vestea aceasta zberdată din fundul rărunchilor ai celor cinci sau șase vânzători de ziare nu era o surpriză,

realitatea ei și necredința certă într-o astfel de realitate constituia o surpriză dureroasă” [16]. Vestea cuprinde tot orașul, cei ce erau hotărâți să nu rămână sub invazia bolșevicilor se precipită să părăsească țara, „țărani sosind întâmplător sau după nevoi la oraș în ziua aceasta blestemată se opreau la colțuri de străzi și cu simțul lor practic înregistrau tulburarea ce se produsese” [16]. Schimbarea bruscă a stării de bine era resimțită de toți: „Dar sufletul orașului, pentru cine avea timpul material și actual băgător de seamă a-l cunoaște, se schimbăse grozav” [16].

Profesorul Reveneală simțea că nu poate rămâne sub ocupația bolșevică, deoarece se exprimase în public contra regimului de peste Nistru, scrisese contra lui și apoi nu l-ar putea îndura, ca pe o atmosferă pe care o știa de mai înainte infectată: „Ce se petrecea în orașul acesta? În liniștea aparentă a evreilor de prin restaurante și cafenele, în privirile pline de o intimă și binecamuflată victorie ale precupețelor și oamenilor fără căpătâi, profesorul Reveneală recunoștea apropierea unui duh năprasnic. Deși același la suprafață, orașul în adânc se schimbăse grav” [16]. Nu reuși să plece și descoperă uimit trădarea și pericolul morții: „La unele balcoane apăruseră drapelurile roșii și pe alocurea se postase mulțimea jidovească în așteptarea trupelor sovietice” [16]. A fost nevoit să îndure și să asiste la întregul spectacol al instalării autorităților sovietice în oraș și la intrarea trupelor în capitala Basarabiei, văzuse „primirea triumfală pe care o făcuseră evreii tanchiștilor bolșevici, îl aiurise vuietul avioanelor răspândite în stoluri aliniate pe deasupra orașului, rămăsese năucit de ardoarea cu care evreicele sărutau obrazul

soldaților roșii și se simți ars de privirile sfidătoare ale potentatilor noului regim asiatic” [16]. Într-o zi se treziseră cu ofițeri sovietici la poartă, percheziție prin casă și ducere la același sediu de pe strada G[enera]l Berthelot. După după săptămâni de torturări, a fost deportat, mai târziu soția sa se spânzură: „casa profesorului Reveneală a rămas pustie, ca o biserică a durerilor mute...” [16].

În creația lui Sergiu Matei Nica spațiul chișinăuian este multilocal, în sensul că modelează și exprimă semnificații polifonice ale locului pentru diferite etape ale vieții, schimbarea identității locului este reflectată prin contrastele dintre cunoscut și necunoscut și, cum spunea Margaret C. Rodman în studiul *Empowering Place: Multilocality and Multivocality*, „multilocalitatea transmite ideea că un singur loc poate fi experimentat destul de diferit. Trebuie să recunoaștem și să încercăm să înțelegem realitatea complexă a locurilor” [17, p. 647]. Sensul locului circumscris orașului Chișinău exprimă în textele lui Sergiu Matei Nica această polifonie complicată a relației sale cu locurile: emoții, biografii, imaginație, povești și experiențe personale, dar și conține dimensiuni ale vieții umane care a avut de trăit momente grele: refugiarea, răpirea Basarabiei, înstrăinarea și represiile comuniste.

Referințe bibliografice:

1. Nica, Sergiu Matei. *Orașul amintirii*. În: *Viața Basarabiei*, an. IX, noiembrie-decembrie 1940, nr. 11-12, p. 35-39.
2. Nica, Sergiu Matei. *Iubire*. În: *Viața Basarabiei*, an. VII, august-septembrie 1938, nr. 8-9, p. 13-14.

3. Laqueur, Thomas. *Introduction. Representations*, 2000.

4. Nica, Sergiu Matei. *Salcâmmii sorb...* În: *Viața Basarabiei*, an. X, februarie-martie 1941, nr. 2-3, p. 115-118.

5. Anderson, Jon; Erskinea, Kathryn. *Tropophilia: A Study of People, Place and Lifestyle Travel*. In: *Mobilities*, 2014, Vol. 9, No. 1, pp. 130-145. <http://dx.doi.org/10.1080/17450101.2012.743702> (vizitat 10. 10. 2020).

6. Nica, Sergiu Matei. *Zurgălăi*. În: *Viața Basarabiei*, an. X, aprilie 1941, nr. 4, p. 24-25.

7. Nica, Sergiu Matei. *Chișinău*. În: *Raza*, an XIII, 14 -21 noiembrie 1943, nr. 687, p. 2.

8. Nica, Sergiu Matei. *Ruini*. În: *Raza*, an XIII, 6-13 iulie 1943, nr. 665, p. 2.

9. Nica, Sergiu Matei. *Din Jurnal. 1968-1973*. Arhiva Institutului „A. Philippide”, Iași.

10. Truță, Liliana. *An urban mythology in Romanian literature: identity issues and special symbols*. În: I. Boldea, C. Sigmirean, D.-M.Buda. *The challenges of communication. Contexts and Strategies in the World of Globalism*, 2018, p. 52-57.

11. Nica, Sergiu Matei. *Poezii inedite, 1970*. Arhiva Institutului „A. Philippide”, Iași.

12. Nica, Sergiu Matei. *Boemă*. În: *Literatura și arta*, 9 decembrie 1993, nr. 50 (2522).

13. Nica, Sergiu Matei. *Nasturi albi*. În: *Pagini basarabene*, octombrie – noiembrie 1936, nr. 10-11, p. 9-12.

14. Nica, Sergiu Matei. *Plecarea seminariștilor*. În: *Basarabia literară*, an. I, 21 iulie 1942, nr. 4, p. 3.

15. Nica, Sergiu Matei. *Zeița ruinelor*. În: *Basarabia literară*, an. I, 6 aprilie 1942, nr. 2, p. 4-24.

16. Nica, Sergiu Matei. *Familia Reveneală*. În: *Basarabia literară*, an. I, 27 decembrie 1942 și 3 ianuarie 1943, numerele 41 și 42, p. 2.

17. Rodman, Margaret C. *Empowering Place: Multilocality and Multivocality*. In: *American Anthropologist* 94(3), 1995, pp. 640-656.

Sensul polifonic al spațiului urban chișinăuian în creația lui Sergiu Matei Nica

Rezumat. Scriitorul Sergiu Matei Nica (1917–1973), considerat unul dintre cei mai reprezentativi poeți și publiciști basarabeni, configurează în textele sale un spațiu urban chișinăuian stratificat, mobil, dintr-un continuum eterogen de experiențe, rememorate prin confruntare cu traume istorico-sociale sau politice majore. Radiografia ficțională emoționantă a orașului Chișinău converge spre crearea unor produse nostalgice ale mnemonicii multiplelor experiențe și înțelegerea spațiului urban ca spațiu trăit care modelează imaginile colective.

Multilocalizarea prin analogie cu multivocalitatea exprimă în textele lui Sergiu Matei Nica relația reflexivă cu orașul, experimentarea diferită în funcție de schimbarea identității locului și realitatea complexă istorică: orașul interbelic al amintirilor din tinerețe, al rememorării vieții boemice din toate sectoare capitalei, al tragediei din 28 iunie 1941, orașul păzit de supraoameni din poezia publicată în volum, periodice și inedită, dar și orașul experienței seminariste, orașul năruit, trecut prin pârjol, al amărăciunii ireparabilului, cu o puternică urmă de înstrăinare la revenire și orașul sovietizat cu suflet schimbat grav din proza scurtă, orașul din vise pline de dor ale osânditului la muncă silnică la Canalul Dunăre-Marea Neagră, al transfugului care trăiește o altă existență interioară din file de jurnal inedit.

Cuvinte-cheie: sensul locului, complexitate spațială, spațiu stratificat chișinăuian, configurație mobilă urbană, multilocalizare, memorie traumatizată istorico-politică.

The polyphonic meaning of the Chișinău urban space in the creation of Sergiu Matei Nica

Abstract. The writer Sergiu Matei Nica (1917–1973), considered one of the most representative Bessarabian poets and publicists, configures in his texts a stratified, mobile Chișinău urban space from a heterogeneous continuum of experiences, remembered by confrontation with major historical-social or political traumas. The moving fictional radiography of Chișinău converges towards the creation of nostalgic products of the mnemonics of multiple experiences and the understanding of urban space as a living space that shapes collective images. Multilocation by analogy with multivocality expresses in Sergiu Matei Nica's texts the reflective relationship with the city, the different experimentation depending on the change of place identity and the complex historical: the interwar city of youthful memories, of the remembrance of bohemian life in all sectors of the capital, of the tragedy of June 28, 1941; the city guarded by superhumans from poetry published in volumes, periodicals and unpublished, but also the city of seminarian experience, the destroyed city, through the fire, of the bitterness of the irreparable, with a strong trace of alienation on return and the Soviet city with a severely changed soul from short prose, the city of longing dreams of the convict at forced labor at the Danube-Black Sea Canal, of the fugitive who lives another inner existence from original newspaper pages.

Keywords: sense of place, spatial complexity, Chișinău layered space, urban mobile configuration, multilocation, traumatized historical-political memory.